

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 329.73: 141.8 (477) «18/19»

НАТАЛІЯ ДЕМ'ЯНЕНКО

(Київ)

«ГРОМАДІВСЬКИЙ СОЦІАЛІЗМ»

М. П. ДРАГОМАНОВА:

ВИТОКИ, СУТНІСТЬ, ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ

Проаналізовано витоки та філософсько-педагогічний зміст теорії «громадівського соціалізму» М. П. Драгоманова. Визначено основні етапи її становлення, вплив драгомановських ідей, зокрема федералістичної побудови суспільства, «безначальства», «еволюційного шляху просвіти», на розвиток вітчизняного суспільно-політичного руху другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: індивід, громада, федерація, громадівський соціалізм, децентралізація, самоуправління.

Енциклопедичний словник «Філософія політики» (К., 2002) політичне кредо М. П. Драгоманова трактує таким чином: «М. П. Драгоманов відстоював теоретичну концепцію «безначальства» (анархізму) – добровільної асоціації гармонійно розвинених особистостей. Шляхом до цього, на думку М. П. Драгоманова, є федералізм із характерною для нього децентралізацією та самоуправлінням громадян. Звідси – симпатії М. П. Драгоманова до політичного устрою Швейцарії, Англії, примат політичної свободи над класовими і економічними інтересами та універсальних культурних цінностей над національно особливими. Разом із тим М. П. Драгоманов підкреслював генетичний зв'язок своїх ідей не тільки з західними демократично-ліберальними та соціалістичними рухами, а й з українськими національними традиціями. ... Відстоював ідею соціалістичного етичного порядку, де основним змістом було встановлення справедливості як морального імперативу» [1, с. 201-202]. Інше джерело (Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка. – Львів, 2003) зазначає: «Погляди М. П. Драгоманова відрізнялися від ортодоксального марксизму. Він дотримувався концепції європейського анархічного соціалізму, головним принципом якого була свобода особистості. Практичною реалізацією цього ідеалу, на думку М. П. Драгоманова, було широке впровадження федеративних та самоуправних принципів на всіх рівнях функціонування суспільства – від сільської громади аж до державного управління. Політичним ідеалом М. П. Драгоманова було перетворення Російської імперії у федерацію, в якій Україна матиме культурно-національну автономію» [2, с. 213]. Наведена інформація відображає суть теорії «громадівського соціалізму» М. П. Драгоманова. Прагнучи представити теорію у дещо ширшому філософсько-педагогічному вимірі, звернемося до поетапного аналізу її становлення.

У науковій літературі (В. С. Горський, В. А. Довгович, Д. Донцов, Р. Іванченко, П. Федченко [3; 4; 5; 6; 7; 8]) життєвий і творчий шлях М. П. Драгоманова умовно поділяється на три періоди (Київський, Женевський, Софійський). Узагальнення персоналізованої інформації дозволило нам констатувати наявність іще одного – *Полтавського періоду* (кінець 1840-х – 1850-і рр.), який у відношенні до трьох

зазначених є хронологічно *першим*. Саме в цей час М. П. Драгоманов закінчив Гадяцьке повітове училище, навчався у Полтавській гімназії, де починає формуватися його соціальний ідеал, демократична суспільно-політична позиція. Кожний з наступних періодів вирізняється специфікою її розвитку, особливостями становлення філософсько-педагогічної концепції, своєрідністю наукових розвідок.

Другий, Київський, період охоплює час від навчання М. П. Драгоманова в Університеті Св. Володимира (1859-1863) до 1876 р. Ще у студентські роки він починає вчителювати в Київській подільській недільній школі. Цей факт коментується І. Житецьким: «У подільській школі учителювало 17 університетських студентів ..., між учителями найбільш енергійними були К. В. Шейковський, М. П. Драгоманов, Хв. Як. Вороний, бр. Стефановичі...» [9, с. 122]. По закінченні університету (1863) М. П. Драгоманов працює вчителем 2-ї Київської гімназії, а після захисту дисертації «Імператор Тіберій» (1864) отримує право викладання на кафедрі всесвітньої історії Київського університету. 1869 року він захищає магістерську дисертацію «Питання про історичне значення римської історії і Тацит».

У російській періодиці М. П. Драгоманов публікує серію статей, що змістовно охоплюють проблеми ставлення представників української прогресивної громадськості до зовнішньої й внутрішньої політики Російської імперії. Водночас він – один із лідерів Київської громади. З приводу її діяльності М. С. Грушевський зазначав: «київська громада ... спрямована була головним чином ... на обґрунтування української специфіки дослідженнями минулого і сучасного життя українського народу. В цьому напрямку працювали такі видатні вчені, як історики Антонович і Драгоманов, етнографи Чубинський і Рудченко, філологи Житецький і Михальчук та ін.» [11, с. 517]. М. Драгоманов разом із В. Антоновичем, П. Чубинським, П. Житецьким та іншими громадівцями здійснює активну наукову та культурно-просвітницьку діяльність, займається етнографічними і фольклористичними дослідженнями. Результатом стало видання спільно з В. Антоновичем двотомної праці «Історичні пісні малоруського народу».

Саме у цей час відбувається зародження філософсько-історичної концепції науковця, яка ґрунтується на ідеї прогресу і єдності людства. Глибинне осмислення авторських підходів відбувається під час його стажування (1870-1873) у Львові, Празі, Гейдельберзі, Цюриху, Відні, Флоренції. Після поїздки М. П. Драгоманов писав: «Пребывание в Западной Европе окончательно убедило меня, что именно европеизм, – или космополитизм, который не отрицает частных национальных вариаций общих идей и форм, – и есть лучшая основа для украинских автономных стремлений, и что теперь всякая научная, как и политическая деятельность, должна быть основана на интернациональном фундаменте» [10, с. 163-164].

Громадсько-політична діяльність М. П. Драгоманова стала причиною застою до нього репресій. Він так описує цей період свого життя: «Комиссия по украинскому вопросу в мае 1876 г. постановила: запретить украинские издания, спектакли и концерты, закрыть киевское отделение графического общества, воспретить жительство в украинских губерниях и в столицах Драгоманову и Чубинскому» [10, с. 167]. Емським указом (Закон Юзефовича, 1876) заборонялося: увезення з-за кордону книг українською мовою (що стало урядовою відповіддю громадівцям, які започаткували в Галичині друкарню та Літературне товариство імені Т. Шевченка); видання українською мовою оригінальних творів і перекладів; театральні вистави, концерти, декламації, навіть україномовні тексти для нот [12, с. 342]. М. П. Драгоманова було звинувачено не просто в «українофільстві», тобто в патріотичних почуттях до України, а в «малоросійському сепаратизмі» й пропагуванні соціалістичних ідей, звільнено з Київського університету і змушено до еміграції [13, с. 167-174]. Під ураженням від указу 1876 р. М. Драгоманов писав:

«Заборона 1863 р. (Валуєвський циркуляр) настала серед страху, що його нагнало польське повстання, заборона 1876 р. настала при небі цілком ясному од усяких хмар, і, мало того, як раз тоді, як руське царство збиралось ослобоняти слов'ян. Значить, заборона 1876 р. – зовсім безпримірне і безпричинне самовільство, навіть політична безтактність, одним словом, дурість першого номеру» [14, с. 388]. Ту дурість царського уряду тяжко спокотувало українське громадянство. За свідченням С. Сірополка: «Року 1877 не вийшло жодної української книги на усьому просторі царської Росії. Цензура не дозволила М. Лисенкові надрукувати текст до опер «Чорноморці» і «Тарас Бульба»; П. Кулішеві не дозволено друкувати в перекладі драми Шекспіра; П. Ніщинському заборонено друкувати переклад «Одіссеї» й «Іліади» Гомера ... На однім збірнику дитячих українських оповідань Головне управління в справах друку зробило такий напис: «Написано, очевидно, для дітей, але вони повинні вчитися по-російському. Заборонити» [14, с. 389].

Квінтесенцією Київського періоду стали виступи М. П. Драгоманова за «європеїзацію» української освітньої справи. У цьому ракурсі він ратував за підвищення культурно-освітнього рівня українців, піднесення їхньої національної свідомості й, урешті, національного самовизначення. Починати ж справу національного відродження радив через розбудову нової за змістом та ідейним спрямуванням школи. У його просвітницько-публіцистичній діяльності акцентується на критичному аналізі стану тогочасних народних шкіл, порушується проблема рідномовної початкової школи, питання створення нових посібників для навчання в умовах формування національної школи («О малороссийских азбуках», «Земство и местный элемент в народном образовании», «О педагогическом значении малорусского языка», «Народные наречия и местный элемент в обучении», «Литература и образование на Украине», «Литература російська, великоруська, українська і галицька», «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії»). Останній документально-публіцистичний нарис (1877) не лише на конкретних історичних фактах відтворює шлях занепаду українського шкільництва часів перебування України у складі Російської імперії, але й констатує спроби свідомої частини інтелігенції впроваджувати елементи національної освіти [15, с. 13-29]. Використовуючи звіти навчальних закладів, освітніх комісій, анкети, реєстри й господарські книги шкіл, численні публікації в газетах і журналах, М. П. Драгоманов коментує процес винищення народної школи, обґрунтовує можливість протистояння російщенню, а рідномовність школи, дотримання принципу народності в освіті й вихованні вважає засобом національного відродження [16, с. 12-13].

З 1876-1877 рр. розпочинається *третій*, Женевський, період його діяльності, який тривав 15 років. Центром політичної еміграції у цей час став женевський гурток на чолі з М. П. Драгомановим. До гуртка входили представники наддніпрянського й галицького українського руху: С. Подолинський, Ф. Вовк, Л. Драгоманова, В. Навроцький, А. Ляхоцький, М. Павлик, Я. Шульгін. Програма діяльності гуртка виходила на два основні завдання: 1) презентація української справи у європейському середовищі; 2) пропаганда ліберальних, соціально-демократичних ідей і політична робота в українських землях. М. П. Драгоманов у цей час стає ідеологом та розробником програми «м'яких» форм українського націоналізму і патріотизму. Він – один із перших українських мислителів, хто сформулював ідею цілісності східних і західних українських земель. Його політична програма передбачала: 1) союз українців з усіма прогресивними силами Європи за збереження організаційної незалежності українського руху; 2) рішуче заперечення революційного екстремізму російських соціалістів; 3) засудження аполітичного культурництва «старих» українофілів і, водночас, української молоді, яка йшла в російський революційний рух; 4) урахування різниці в політичних завданнях українофільського

руху щодо Наддніпрянської та Західної України, зокрема, боротьби за демократичні свободи в підросійській Україні та використання австрійської конституційної системи в Галичині. До моменту повалення самодержавства в Росії М. П. Драгоманов був упевнений, що центр українського руху має знаходитися в Галичині [12, с. 342-343]. У Женеві М. П. Драгомановим була відкрита друкарня, де він зміг здійснити громадський проект щодо видання безцензурного друкованого органу українофільства. Протягом 1878-1882 рр. було видано 5 томів часопису «Громада». М. П. Драгоманов остаточно обґрунтував ідею українського визвольного руху в загальноєвропейському контексті. Через численні публікації, виступи знайомить світову громадськість із проблемами українства. Уже в «Передньому слові» до «Громади» (1878) він сформулював кредо «громадівського соціалізму». Так, ним підкреслювалося, що «український соціалізм не партія, а громада», обґрунтовувалося найвагоміше завдання українських громадівців – працювати над тим, щоб Україна «вкрилася мережею поєднаних між собою товариств, робітників українського громадянства, котрі були б товаришами і в мужицьких громадах» [17, с. 167]. Політичний аспект передбачав забезпечення Україні автономних прав. На українських землях пропонувалося створити три області: Київську, Одеську, Полтавську. Саме вони мали утворити федеративну спілку. Частина повноважень передавалася центру. Водночас у випадку повної узурпації влади центральними органами обласні урядові структури повинні були перебрати на себе всі повноваження [17, с. 167]. Таким чином, за теорією «громадівського соціалізму», Україна уявлялася федерацією робітничих і землеробських громад, заснованих на асоційованій власності та колективній праці їхніх учасників. Не можемо не відмітити того факту, що теоретичні узагальнення М. П. Драгоманова почали втілюватися в життя вже у 1880-90-х рр. Зокрема, практичне їх застосування здійснював М. Левитський на Херсонщині.

Радикально-соціалістичні ідеї на сторінках «Громади» зумовили розрив М. П. Драгоманова з київськими українофілами (1885). Водночас наростання його зв'язків із галицькою молоддю активізувало розроблення філософії національної ідеї. Одним із найважливіших завдань він уважав розв'язання національного питання, поєднуючи його з ідеєю прогресу людства. Так, М. П. Драгоманов зазначав, що «поступ ідеї людськості» зовсім не вимагає нівелювання всіх відмінностей людського роду, а, навпаки, постійного їх розвитку. Головне полягає в тому, щоб наповнити ідею національності «всесвітньою правдою», яка б допомагала кожній нації рухатися шляхом «історичного поступу», бо лише одна думка про національність і про її важливість «може бути причиною силювання людей і великої неправди». Саме тому найвагомішою вимогою у часописі «Громада» він висуває необхідність «рівного права для всякої особи ... і усякої породи». При цьому намічає два послідовні шляхи вирішення національного питання: по-перше, розв'язання його для майбутності Росії (у програмах російських революціонерів), по-друге, для майбуття України. Можна припустити, що М. П. Драгоманов приділяв стільки уваги майбутньому Російської імперії і в цьому плані намагався виправити національну програму російських революціонерів, бо розумів, що підросійська Україна зможе здобути незалежне політичне існування лише в тому випадку, коли характер демократичного руху в самій Росії матиме «справді інтернаціональні засади, коли той рух позбудеться централістичних, унітаристських засад» [18, с. 48-51]. Основу для розв'язання національних проблем усіх народів Російської колоніальної імперії М. П. Драгоманов убачав, передусім, у демократизації суспільства, запровадженні політичних свобод. Він зважав на те, що політичні та національні інтереси російського населення можуть бути забезпечені у найкращий спосіб тільки за повної децентралізації управління економічного та культурного життя.

Критика М. П. Драгомановим ідеологів російських революціонерів-народників – П. Лаврова, П. Ткачова, Г. Плеханова та ін. умотивовувалася, перш за все, відсутністю у їхніх політичних програмах навіть припущень щодо автономного існування інших народів. Коли одна з найрадикальніших тогочасних революційних організацій «Народна воля» висунула ідею загальноросійського Земського собору, який нібито займе місце тимчасового революційного уряду, М. П. Драгоманов на підтвердження власних критичних підходів зауважив, що цей новий «владитель» на свій смак розпоряджатиметься долею всіх народів. Серед найвагоміших публіцистичних праць, присвячених проблемі – «Історична Польща і великоруська демократія» (1881). Крім того, «Про українських козаків, татар і турків», «Шевченко, українофіли і соціалізм», «Чудацькі думки про українську національну справу», «Листи на Наддніпрянську Україну», «Лібералізм і земство в Росії» та ін. Він виступав проти соціального та національного поневолення народів російським царизмом і австро-угорською монархією, обстоював право українського народу на національне самовизначення, популяризував культурні надбання українців, засуджував будь-який антидемократичний централізм, обстоюючи ідею федералізму. Зрозуміло, що ідеї М. П. Драгоманова про федеративний принцип взаємозв'язку народів Росії на той час категорично не були сприйняті, оскільки федерація («вільна спілка») врешті визначалася ним як шлях до повної політичної незалежності народів. Російські народники продовжували стояти на традиційних імперсько-централістських позиціях, не визнаючи прав народів Росії на самостійне політичне існування [18, с. 49-50]. Водночас концепція М. П. Драгоманова справила певне позитивне враження на Європу. Е. Бернштейн, зокрема, після ознайомлення з його статтею «Малоруський інтернаціоналізм» відзначив у пресі, що обґрунтовані М. П. Драгомановим ідеї стали відкриттям для європейських соціалістів.

Четвертий період діяльності М. П. Драгоманова розпочинається у 1889 р. і триває до його смерті (1895). У зазначений час він працював професором Софійського Вищого училища (згодом – університет). Цей період позначився поглибленням програми національного питання, науковими дослідженнями в галузі слов'янського, зокрема українського та болгарського фольклору, остаточним обґрунтуванням теорії «громадівського соціалізму». З 1890 р. М. П. Драгоманов став ідейним лідером першої української модерної організації – Русько-української радикальної партії. У майбутньому партія породила дві течії: соціалістів-федералістів і соціалістів-революціонерів. В узагальненому (остаточному) варіанті теорія «громадівського соціалізму» М. П. Драгоманова вищим критерієм міжлюдських та міжнаціональних взаємин проголошувала ідею справедливості. Шлях до досягнення всезагальної справедливості визначався через поширення просвіти, зміну інституцій, що мало привести людину до усвідомлення себе вільною. При цьому релігія і наука, віра й знання для М. П. Драгоманова – непримиренні протилежності. Оскільки ж центральною в його історіософській концепції виступала ідея поступу, аналіз всесвітньої історії привів ученого до висновку, що визначальною ознакою людської історії є «безупинний поступ громадський». На цій основі М. П. Драгоманов обґрунтував концепцію історичного месіанізму. Найвагомим пунктом його політичної доктрини стало відстоювання прав людини. З огляду на це, історію свободи він трактував через обмеження державної влади. Ідеалом у соціально-політичній сфері вважав анархію, «безначальство», що передбачало утворення добровільних асоціацій гармонійно розвинених особистостей. Основою всіх соціальних порядків мав стати індивід з його волею. Отже, порядок утворюватиметься не системою державного управління, а вільними асоціаціями індивідів. Такою асоціацією є передусім громада, яка найкраще може знати потреби і здібності

кожного свого члена. У цьому, власне, й полягає філософсько-педагогічний вимір теорії «громадівського соціалізму» і федералістичного принципу.

Таким чином, «громадівський соціалізм» М. П. Драгоманова визнає індивіда основою соціального й міжнародного порядку. У свою чергу об'єднання індивідів – громади утворюють макротіло людства. З огляду на це визначається місце і роль націй у системі соціальних організацій людства, застерігається від ігнорування національного у прагненні до об'єднання людства. «Громадівський соціалізм» підкреслює принципову неприйнятність для М. П. Драгоманова державницької ідеї. Вона взагалі чужа М. П. Драгоманову з огляду на розуміння ним спрямування й мети історичного поступу. Будь-яка держава, вважає він, є штучним утворенням і тому не пристосованим для людини. Драгоманівський ідеал федералізму ґрунтується на анархістській доктрині. У цілому М. П. Драгоманов виділяє два шляхи досягнення мети: 1) шлях революції, 2) еволюційний шлях просвіти. Спостерігаючи за ситуацією, що склалася в Російській імперії, М. П. Драгоманов, звичайно, зважав на загрозу революції, однак, перевагу надавав другому варіанту. При цьому неприйнятним для М. П. Драгоманова був не тільки «бунт», а й політична революція, бо всяка революція, на його думку, в кращому разі здатна лише змінити політичні форми панування, але не має сили відтворити новий лад суспільного життя. Неприйняття революції зумовлене для М. П. Драгоманова філософською позицією щодо співвідношення мети і засобів [19, с. 185]. Він наголошував, що не можна негідними засобами досягти благородної мети. Тому основний шлях – «культурницька діяльність і просвіта».

Уплив концептуальних (політичних, філософсько-педагогічних) ідей М. П. Драгоманова в тогочасному суспільстві й надалі виявився досить сильним. Він позначився на організації «драгоманівських гуртків» після революції 1905 р., втіленні ідей «громадівського соціалізму» у діяльності української Радикально-демократичної партії (пізніше партія соціалістів-федералістів), а згодом і українських соціалістів-революціонерів. Незаперечним є прояв цього впливу і в період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., у федералістичних концепціях Центральної Ради, спробах організувати об'єднаний фронт народів колишньої Росії, тлумаченні проблеми національних меншин [1, с. 202], розвитку теорії національної ідеї, адміністративно-територіальних реформах й т. ін. Надзвичайно сучасним залишається його твердження, що кожна нація має прагнути до пізнання себе як елемента в системі людських, міжнаціональних зв'язків, «йти до цивілізації разом з цивілізацією» [19, с. 185-186], а самопізнання вимагає високого рівня розвитку національної самосвідомості й уміння утвердити своє право на існування серед інших народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Драгоманов Михайло (1841-1895) // Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / ред. кол.: Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко та ін.; [автор і керівник проекту А. В. Толстоухов]. – К., 2002. – С. 201-202.
2. Національний рух у Підросійській Україні 60-80-х років XIX ст. // Історія України; [відп. ред. Ю. Сливка]. – Львів, 2003. – С. 211-213.
3. Драгоманов М. Вибране / М. Драгоманов. – К., 1991.
4. Довгович В. Українська ідея в політичній теорії М. Драгоманова / В. Довгович. – К., 1991.
5. Іванченко Р. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України / Р. Іванченко. – К., 1971.
6. Донцов Д. Шевченко і Драгоманов / Д. Донцов // Дві літератури нашої доби. – Львів, 1991.
7. Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова. – К., 1995.
8. Федченко П. Михайло Драгоманов. Життя і творчість / П. Федченко. – К., 1991.

9. *Житецький І.* Київська громада за 60-х років / *І. Житецький* // З іменем Святого Володимира: у 2 кн.; [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 119-150.
10. *Драгоманов М.* З автобіографії / *М. Драгоманов* // З іменем Святого Володимира: у 2 кн.; [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 157-167.
11. *Грушевський М.* Київська громада і указ 1876 року / *М. Грушевський* // Ілюстрована історія України з додатками і доповненнями. – Донецьк. 2003. – С. 517-521.
12. *Литвин В.* Київська «Стара громада» / *В. Литвин* // Історія України. – К., 2006. – С. 341-343.
13. *Міяковський В.* Звільнення Драгоманова з Київського університету / *В. Міяковський* // З іменем Святого Володимира: у 2 кн.; [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 167-174.
14. *Сірополко С.* Історія освіти в Україні / *С. Сірополко*. – К., 2001. – С. 232-425.
15. *Драгоманов М.* Народні школи на Україні серед життя й письменства в Росії / *М. Драгоманов* // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.); [наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К., 2003. – С. 13-29.
16. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.); [наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К., 2003. – С. 12-13.
17. У пошуках соціального ідеалу // Історія України; [під ред. В. А. Смолія]. – К., 2002. – С. 167-168.
18. Драгоманов про національне питання // Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії. – К., 1993. – С. 48-51.
19. *Горський В. С.* Історія української філософії / *В. С. Горський*. – К., 1996. – С. 179-186.

НАТАЛІЯ ДЕМ'ЯНЕНКО

«ГРОМАДОВСКИЙ СОЦИАЛИЗМ» М. П. ДРАГОМАНОВА:
ИСТОКИ, СУЩНОСТЬ, ЭВОЛЮЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ

Проанализированы истоки и философско-педагогическое содержание теории «громадковского социализма» М. П. Драгоманова. Определены основные этапы ее становления, влияние драгомановских идей, в частности федералистического построения общества, «безначальства», «эволюционного пути просвещения», на развитие отечественного общественно-политического движения второй половины XIX – начала XX веков.

Ключевые слова: индивид, громада, федерация, громадковский социализм, децентрализация, самоуправление.

NATALIA DEMYANENKO

“COMMUNITIES SOCIALISM” OF M. P. DRAHOMANOV:
BEGINNINGS, ESSENTIALITY, AND CONTENT EVOLUTION

The beginnings and philosophical-pedagogical content of “communities socialism” theory by M. P. Drahomanov are analyzed. Main stages of its becoming, influence of Drahomanov’s ideas were defined, in particular, federalist society building, “without top-brass”, evolution way of education, development of domestic socio-political movement of the second half of the 19th – the beginning of the 20th century. On the basis of generalization of the personalized information the Poltava period of activity of the scientist (the end of the 1840^s – 1850) is distinguished. The most significant points of his political doctrine are established: the asserting the rights of a man and limitation of state power. In the socio-political sphere M. P. Dragomanov had considered anarchy as an ideal that foresaw formation of voluntary associations of the harmoniously developed personalities. By M. P. Dragomanov, an individual had to become founding all social orders with his will. Thus, the order will appear not the system of state administration, but free associations of individuals. Such association is foremost community which better in all can know needs and capabilities of each of its member. Herein, the philosophical-pedagogical measuring of theory of “communities socialism” acknowledges the individual basis of social and international order.

Keywords: individual, community, federation, communities socialism, decentralization, self-government.

Одержано 2.02.2013, рекомендовано до друку 15.02.2013.